

A REGÖSÉNEK PROBLÉMÁJÁNAK ÚJABB, ZENEI MEGKÖZELÍTÉSE

Néprajzi irodalmunk egyik legtöbbet tárgyalt témája a *regölés* és a *regösének*, mégis kevés olyan problémája van néprajzi kutatásunknak, amely a sok részeredmény ellenére annyira megoldatlanul maradt volna, mint éppen ez a szokásdallam. Első gyűjtője és összehasonlító feldolgozója, Sebestyén Gyula már szinte mindent tudott a szokás rokonságáról, végső forrásáról, csak éppen azt nem, mi tartozik szorosan hozzá a magyar szokáshoz és mi nem abból a hatalmas anyagból, amit összemarkolt tanulmányában. Jól látta, hogy a szokás mezopotámiai eredetű évkezdő-rontáselhárító-gonoszűző rítusból származik, a tavaszi napéjegyenlőség csillagképeként egy bika-alakoskodó szerepelt benne, akihez később sokféle egy szarvas is csatlakozott; hogy egész Európában megtaláljuk rokonságát az újévi és farsangi alakoskodásokban; sőt idéz mongol és tibeti szarvas- és bika-álarcos ünnepi táncot is a tavaszi napéjegyenlőség idejéről. Megállapította, hogy a szokáson belül a „regő-rejtem” refrén finnugor eredetű nyelvi örökség, tartalma szerint „varázsige”; s valószínűsíteni tudta, hogy a „vasfazék a mi dobunk” szövegrész a sámándobnak valami emlékét őrizheti.

Trencsényi-Waldapfel Imre antik görög adatokból hozott párhuzamokat a regöléshez: a *bukolika énekek előadóit*, akik pásztoroként szerepeltek, állat alakúra formált kenyeret akasztottak nyakukba, melléje magokkal tele tarisznyát, ami a vegetáció gazdagságát jelezte, valamint tömlőben bort, és köszöntötték a szembejövőket. Köszöntésük szövegéből mindössze ennyi van följegyezve: „Elfogadd a jó szerencsét, elfogadd az egészséget, Amit hozunk az istennőtől, Amit ő maga idézett magához”. Fontos mozzanat, hogy homlokukon előreálló szarvasagancsot viseltek, kezükben nyúl vadászó nyársat tartottak – ez távoli megfelelője lehet regösaink láncos botjának; s a jókívánság mellett az alamiznagyűjtés is fontos része volt köszöntésüknek. Trencsényi-Waldapfel azt is kéri a szokáshoz később hozzátapadt aetiológiai mondákból, hogy a szokás értelme „valami disszonáns mozzanat feloldódásának, valami sötét és kínzó kollektív élmény megenyhülésének tudata” is lehetett. Ez nyilván egykori gonoszűző jellegének elhalványult öröksége: az év végén különösen ártalmasnak hitt rontás elhárítása.

Fontos még, hogy egy másik antik görög szokást is párhuzamba állít vele, a rodoszi *fecskézést*: az érkező fecskék szerepében bekopogtató gyermekek házról házra járva énekeltek, kedvező évszakot „jelentettek be”, bort, sajtot, miegymást kértek a „zsíros háztól” – tehát lényegében egy tavaszt üdvözlő, énekes-kéregető, állatszerepet játszó – talán alakoskodó – szokást játszottak el. Igen fontos mozzanat benne, hogyan fenyegetőznek arra az esetre, ha üres kézzel küldenék el őket: „... ha semmit sem adsz, mi nem tágítunk, hanem vagy ajtót ad visszük el, vagy a szemöldökfát, vagy asszonyodat, aki odabenn ül...”. Mindennek, mint látni fogjuk, megvannak párhuzamai a regölésben is.

1943-ban Gunda Béla mutatott be érdekes párhuzamokat portugál parasztek szalmaköntöse, horvátok XVIII–XIX. századi ábrázolásainak hasonló darabjai és stájer, krajnai múzeumi tárgyak, valamint a regösénekben emlegetett „hajdinaszalma köntösünk” között; ugyanakkor a cserfakéreg-bocskorra ormánsági magyar és különböző finnugor adatokat idézett.

Pais Dezső (1948) szerint is varázsló szó a „regő-rejtem” refrén, és a „meleg” alapjelentésű szótövből származik. A regösökről felteszi, hogy lehettek udvari bolondok is, mint nagy mulatozások és lakomák résztvevői. De végső megállapítása szerint egykori „varázsló, ráéneklő” szerepük mellett később már „énekmondók” is lehettek.

Szintén 1948-ban mutathattam ki a betlehemes pásztorok mókázásaiban, Liungman új összefoglalása alapján, olyan elemeket, amelyeknek megfelelői bolgár újévi szokásokban található, s azokon keresztül bizánci görög mimosjátékokra vezethetők vissza. Regösainkra ebből az a tanulság, hogy az összefüggő, kelet-európai újévi-farsangi szokáshagyomány pontos megfelelői a betlehemes pásztorok jelenetében találhatóak meg, nem a regölésben, ahol csak a szokás legtágabb körvonalai tűnnek fel. Vagyis a területi változatlanba a betlehemes pásztorjelenet illik bele, a regös nem; távolról mégis rokona annak.

1958-ban Fettich Nándor kísérelte meg régészeti megfontolások alapján honfoglalás előtti népekhez kötni (avarokhoz, gepidákhoz), túl sok föltevessel, csekély felhasználható adatra és semmiféle zenei anyagra nem támaszkodva. Viszont felismerte a veleméri freskón Szent László templomalapításának legendáját vadászat és szarvasüldözés ábrázolásával. S talán a Codex Albensis rajzaiban is helyesen véli felismerni regösaink szarvasjelenetét.

1959-ben közölte Csernyecov legközelebbi nyelvrokonainknak, a voguloknak sziklarajzait, amelyeken szarvas és nap együtt tűnik fel, akár csak a regösének szövegében, s amelyek azokat a tavaszi napéjegyenlőséghez kapcsolódó évkezdő szokásokat ábrázolják, amivel a vad bőségét akarják biztosítani.

1962-ben közöltem a franciák újévi szokásának, a *guillanneu*-nek szövegegyezéseit a magyar regösénekkel, amelyek a legtöbb és igen közeli párhuzamot adják az énekeknek. Ugyanez a dallamra nézve csak egy bizonytalan, elhomályosult adattal sikerült.

Szomjas-Schiffert György több ízben foglalkozott a regösének dallamával (1960, 1963, 1967), amelynek finnugor eredetét igyekezett kimutatni. Azonban éppen a legjellemzőbb vonást, a kvinten való befejezést, illetve a felugró kvintet hagyta figyelmen kívül, amit én a dallam összehasonlításában a legfontosabb, sőt egyedül fontos elemnek tekintek.

Több tanulmányban foglalkozott a regösének problémáival Dömötör Tekla (1959, 1964, 1970, 1974, valamint más témával kapcsolatban is hivatkozik rá). Ő is olyan elemet lát a regösének szarvasmotívumában, amely Eurázsia különböző pontjain tűnik fel, más mint a román kolindák szarvasa, égi látomás, szimbólum, s valószínűnek tartja, hogy hozzátartozott a honfoglalók kozmogóniai elképzeléseikhez. (A vogul sziklarajzokra, olasz, bronzkori svéd, középkori svájci ábrázolásokra, mongol, észak- és közép-amerikai indián adatokra hivatkozik.) Új területre terjesztette ki a kutatást a *regölő hétfő* nemzetközi kapcsolatainak vizsgálatával (1959, 1964). Itt is olyan kép alakul ki, mint eddig minden széles körű összehasonlításból: mennél szélesebb körre terjesztjük vizsgálódásainkat, a párhuzamok annál távolabb visznek a magyar szokás és szöveg jellemző vonásaitól. Azok tehát valahol a hagyománykörön belül, még pontosan meg nem határozott területen kereshetők.

1967-ben sikerült Szendrei Jankának közeli párhuzamot találni a regös dallamokhoz: egy bizánci liturgikus dallamot, *echemát*, amely mellé több európai egyházi és világi dallamot is felsorakoztatott. Bennük ugyanaz a kvinten fennmaradó zárlat fejezi be a dúr penta-, hexachord-dallamot, ami annyira jellemző regösainkeinkre is.

1974-ben ismét ő talált újabb párhuzamot a szokáshoz: a rajnai németek *Stefansknechte* szokását, ami megmagyarázza a magyar regösök „Szent István szolgálói” elnevezését, a regölés István-napi (december 26-i) kezdetét és talán néhány keresztény tartalmú szövegrészletét is.

Egy évvel utána írt zenei őstörténeti összefoglalásomban néhány orosz dallammal egészítettem ki Szendrei Janka példáit, s úgy láttam, hogy vannak nyomok a szokás

honfoglalás előtti eredetére is, bár elemeinek túlnyomó része nyugat-európai származásra mutat.

Ha most, mai lehetőségeink alapján, újra fel akarjuk venni a kutatás fonalát, elsősorban a dallam felől kell a kérdést megközelíteni, ahol a megnövekedett összehasonlító anyag kínál új lehetőségeket. Ez az anyag a Zenetudományi Intézet Európai Dallamtárának mintegy 60 000 dallamában található (Ferenczi Ilona beszámolója szerint), amelyben már nagyobb áttekintést kapunk bizonyos zenei elemek és dallamtípusok nemzetközi elterjedéséről. Lássuk tehát először regösénekeink jellemző dallamsajátságait, azután a többé-kevésbé rokon jelenségeket más népeknél.

Az MNT II. kötetében közölt 101 dallam (és szokás) közül 54-ben kerül elénk, többnyire mint főmotívum, a következő:

1. kottapélda

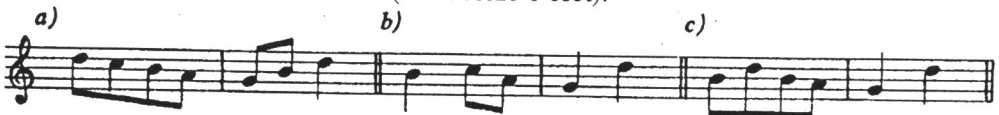
E közt az 54 darab közt vannak a leghosszabb és legépebb szövegek. MNT II. 776–782 csak ebből a motívumból áll; MNT II. 779–781 ezzel végződik is. Néha a következő motívum is feltűnik bennük:

2. kottapélda

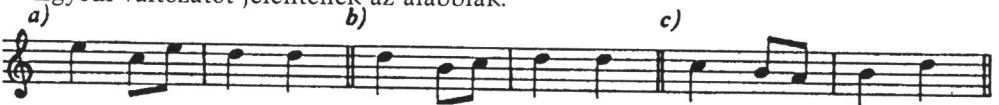
1. kottapélda folytatása

Ritkábbak az alábbi variációk (mindössze 6 eset):

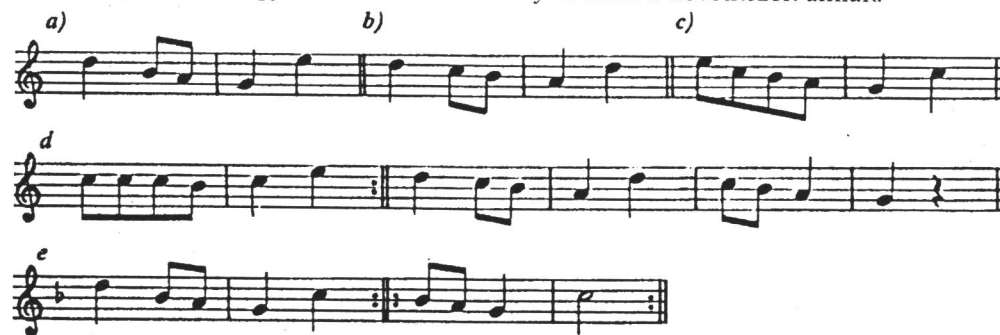
3. kottapélda

Egyedi változatot jelentenek az alábbiak:

4. kottapélda

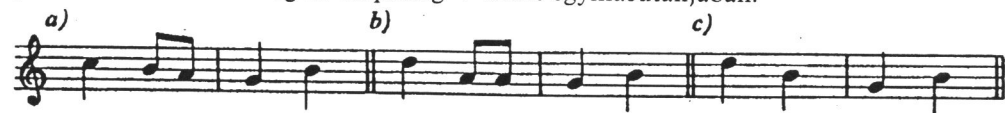
A felugró kvint vagy a kvintre-felfutás helyett néha a következők állnak:

5. kottapélda

a) egy eset, b) öt, c) három, d) egy, e) egy.

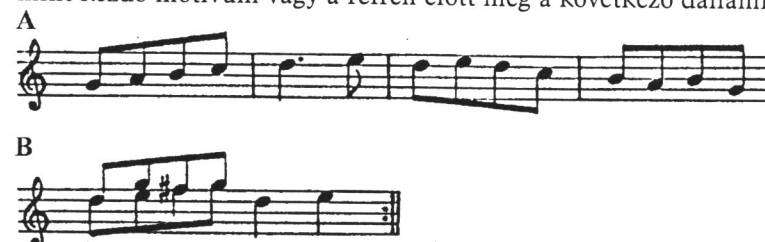
Viszont még mindig a dúr-hexachord melodikában, de talán már a modern funkció-s hangnemi gondolkodás alapján cseréli fel a kvintet a terc, mintha dúr akkord befejezést éreztek volna meg az alaphang + kvint egymásutánjában:

6. kottapélda

a) 15 esetben, b) háromszor, c) egyetlen.

A varázsló refréneket mindig ezekre énekelték. Ezek mellett a főmotívumok mellett mint kezdő motívum vagy a refrén előtt még a következő dallamrészek is szerepelnek:

7/A-B. kottapélda

Külön kell tárgyalnunk három változatot, amely dallamával is, szövegének régies részleteivel is mintha ugyanannak a hagyománynak más oldalait mutatná be:

A

B

8/A–B. kottapélda. A) MNT II. 855 Bucsu (Vas m.) öregek; B) uo. 856, egy fiú

8/A: a) 25-ször, b) 13-szor és kétszer csak egy ütem, c) 48-szor és ezen végződik, d) 8-szor, e) 14-szer különleges szövegrészre, f) egyszer, g) kétszer.

8/B: a) 17-szer, c) 12-szer, d–e) 4–4.szer, f) 6-szor, i) 6-szor.

8/C. kottapélda. MNT II. 865. Kénos (v. Udvarhely m.). Az egyetlen sor végig ismétlődik az egész szöveg folyamán

NB. Ugyanennek a dallamnak N. Bartha Károly kiadványából átvett lókodi változatát – MNT II. 866-ot – ki kell hagynunk a hiteles adatok közül. Dorogi Márton néprajzkutató, N. Bartha Károly egykori tanítványa közölte, hogy Bartha minden diákjától követelt a vakáció után folklórgyűjtést szülőhelyéről; a diákok nagy része azután egymásról másolt le „adatokat”, „variánst” csinálva bele. Bartha nem ellenőrizte a helyszínen diákjai gyűjtését; a kénosi ének újkori fonográf- és magnófelvételein, amelyet felnőttek énekeltek, mindig a kvinten befejeződő, egyetlen sor hangzik el. A do-ra lefutó kiegészítés vagy a diákok saját műve, vagy romlott változat feljegyzése lehet.

A hiteles példákban kitűnik, hogy a regösének legjellemzőbb sajátsága a felugró kvint, illetve a kvintre felfutó és ott végződő dallam, s ez a befejezés többnyire a szövegrefrénnel fonódik össze. Általában dúr hexachordban mozog a melodika, néha oktávig kibővítve; nagyon ritka a moll hexachord felugró kvarttal (egyetlen). Formailag ütempárokból felépített motívumokat ismétletnek regösök; ezekből gyakran alakul ki a négyütemes ún. vágáns-sor *A 8/C kottapélda* egyetlen ilyen vágáns-sornak (sztychikus) ismétletése. *8 A/B kottapéldánkban* pedig a dúr hexachord hangterjedelem alatt egy sok ismétlésben elhangzó dúr pentaton dallam rajzolódik ki.

Most pedig tekintsük át ezeknek a zenei elemeknek külön-külön vagy együttesen feltűnő párhuzamait más népek zenéjében.

Határozottan kihagytam az összehasonlításból azokat a hasonlóknak látszó dallamokat, amelyek az 5. fokra futó első sor után az alapon záruló második sornal periódust alkotnak, vagy ezeket négysoros strófává fejlesztik. Ilyen dúr hexachord dallamok Európa egész népzenejében különféle előzményekből kifejlődve sokféle formában találhatók, így a kapcsolat ezekben már nem bizonyítható egyértelműen. Ezért még olyan párhuzamokat is ki kell hagyni a számításból, ahol ilyen dallamok a szokásrokonság valamelyik tagjához tartoznak, és több-kevesebb hasonlóságot mutatnak dallamainkkal (például korábbi összehasonlításaimat is: 1944 4/a–h példát). A kvinten való zárás az a biztos határ, ami elválasztja az archaikus anyagot a későbbi (hangnemi) fejlődésű daraboktól éppúgy, mint a más eredetűektől. Ebben az archaikus rétegben is szerepelnek a szokásrokonsággal összefüggő dallamok, így minden olyan következtetésre elegendők, amit egy-két továbbfejlesztett darabból levonhatnánk.

A) Felugró kvint dúr hexachordban

Vallon: Libiez, A.–Pinon, R. 1951. V. 400; svájci francia: Rossat, A. 1930. II. 24/g; olasz: Cornoldi, A. 1968. 46; német: Böhme, F. M. 1897. 267, E–B III. 1088/a, *Wunsch*, 1258; norvég: Sandvik, O. M. 1960. loc 2 1/e; horvát: Žganec, V. 1950. 412; bolgár: Kacarova, R.–Kocsulev, I.–Sztoin, E. 1962. 1277, Sztoin, V. 1931. 35, 96, 796, 902, 1139, 1750, 1753, 2263, Sztoin, V. 1928. 872; román: Drăgoi, S. V. 1925. 72, 283, Breazul, A. 1938. 286, Bartók, * B.10b, 81i; görög: Pachtikos, A. D. 1905. 127 (hangszeres); ukrán: *Zsartivolivi piszni...* 1967. 686; lett: Vitolinš, J. 1958. 35; orosz: Rimszkij-Korszakov, * N. A. 1877. 72, 96, Sztravinszkij*: Négy régi orosz népdal. Férfikar. 1. sz.; csuvas: Makszimov, S. M. 1964. 88/1, 87/e, 268; grúz: Lach, R. 1928. 73, 89, 208; tuniszi arab: Hornbostel, * E. M. 1922. 331 *Religiöser Gesang* (idézi Szendrei Janka).

Vagyis 1 vallon, 1 svájci francia, 1 olasz, 3 német, 1 norvég, 1 horvát, 10 bolgár, 5 román, 1 görög, 1 ukrán, 1 lett, 3 orosz, 3 csuvas, 3 grúz, 1 arab.

B) 2–5 ugrás dúr hexachordban zárlatként

Vallon: Libiez, A.–Pinon, R. 1939–1951. VI, 17; középkori rondó: Gennrich, F. 1927. 400/24; olasz (3–5): Favara, A. 1957. 896; lett: Vitolinš J. 1958. 364, 607; morva: Sušil, F. 1951. 236; lapp: Tirén, K. 1924. 368; szerb: Manojlović, K. P. 1953. 46, 95, 178, 245; Vasziljevics, M. 1905. 357; macedón: *Makedonszki...* 1953. II. 479/40; bulgár: Sztoin, V. 1928. 634, 739, Sztoin, V. 1931. 91, 96, 97, 117, 394, 842, 900, 1134, 2116, Kacarova, R.–Kocsulev, I.–Sztoin, E. 1962. 38, 62, 70, 76, 183, 187, 201; román: Drăgoi, S. V. 1925. 21, 55,

* A *-gal jelzettek nem szerepelnek az Európai Dallamtárban.

57, 61, 150, Bartók* B. 32, 81d; ukrán: Kvitka, K. 1922, 156, *Zsartivlivi piszni...* 1967. 161; héber: Idelsohn, A. Z. 1932. 17.

Vagyis 1 vallon, 1 középkori rondó, (1 olasz?), 2 lett, 1 morva, 1 lapp, 5 szerb, 1 macedón, 18 bolgár, 7 román, 2 ukrán, 1 héber.

C) A zárlat az 5. fokon (felugró kvint nélkül)

Skót (gael nyelvű): Fay Shaw, M. 1955. 76, 106; német: Riedl, A.–Klier, K. M. 1937. 8, 31785, 3251, Lefftz, J. I. 1966–1969. 99a–b, Böhme, F. M. 1966. 137, 361, 531, E–B II. 325 (akordikus), III. 1958/1, Böhme, F. M. 1897. II. 169/4, Baumker, W. 1883–1891. II. 284, 298. sz., I. 24 9. sz., 218/b és f, Pinck, L. é.n. IV. 30. sz.; holland: Coussemaker, A. H. 1861. X/4, XVI/11, Duyse, Fl. 1903. 375/1365; gregorián: Stäblein 48, 124; középkori rondó: Gennrich, F. 1927. 400/27; francia: Canteloube, J. 1951. II. 160, 212, Davenson, H. 1944, 58; svájci francia: Rossat, A. 1930. II. 24/a; spanyol: Matos, M. G. 1951–1960. I. 765; katalán: Amades, J. 1951. 3196; bolgár: Kacarova, R.–Kocsulev, I.–Sztain, E. 1962. 76, 193, 467, 872, 1280, Sztain, V. 1931, 490, 1595, 2096, 2116, Sztain V. 1928. 872; macedón: *Makedonszki...* II. 8, 456; görög: Baud-Bovy, S. 1935, I. 96, 177, 181, 216, II. 141, 143, Pachtikos G. D. 1905. 272; szerb: Manojlović, K. P. 1953. 292, román: Breazul, G. 1938. 255, Drăgoi, S. V. 1925. 24, 29, 39, 48, 49, 222, Bartók* B. 12t–u, 43, 58b, 81a, b, j; szlovák: *Slovenské ľudové...* 1952. II. 522; bjelorusz: Federowski, M. I. 1371, 1424; ukrán: *Zsartivlivi piszni...* 1967. 297/a; orosz: Mahler, E. 1951, 119; litván: Čiurlionyte, J. 1955. 43, 249; lett: Vitolinš, J. 1958. 77, 105; észt: Tampere, H. 1956. I. 92/19, 1960. II. 299, 1958. III. 50 V/34; héber: Idelsohn, A. Z. 1924. 130, 146e, 150a, 172d, 173a–b–c, 176b, 181b, 183d, 185a, 197d, Idelsohn, A. Z. 1922.120; kurd: Celil, C. 1965. 81.

Vagyis 2 skót-gael, 16 német, 2 holland, 2 gregorián, 1 középkori rondó, 3 francia, 1 svájci francia, 1 spanyol, 1 katalán, 10 bolgár, 2 macedón, 7 görög, 15 román, 1 szerb, 1 szlovák, 2 bjelorusz, 1 ukrán, 1 orosz, 2 litván, 2 lett, 4 észt, 13 héber, 1 kurd.

Voi-ci le pre-mier di-manche du mois de mai qui vient d'entrer.
Nous nous a-dressons à ces da-mes, Pourquoi'chos' à nous donner.

9. kottapéllda. Rossat, Arthur 1930. II. 24/g.

Néhányat ezekből bemutatok, amelyek a többieknél aránylag közelebb vannak a magyarhoz. (Szöveget csak ott közlünk, ahol valami kapcsolata van szokásunkkal. (9–28. kottapéllda.)

10. kottapéllda. Cornoldi, Antonio 1968. 46.

10. kottapéllda folytatása 11. Kottapéllda. Böhme, Franz Magnus 1897. II. 267/1.

11. kottapéllda folytatása

Salvāi Glorāi Glickins Hus, Unglick drus! Sankt Johannes - stiere

12. kottapéllda. E–B III. 1258. „Am Vorabend vor dem Johannestag”

13. kottapéllda. Amades, Joan 1951. 3196.

14. kottapéllda. Kacarova, Raina–Kocsulev, Ivan–Sztain, Elena 1962. 1277. Gyermekjáték

15. kottapéllda, Sztain, Vaszil 1931. „Koleda”

$\text{♩} = 304$

Koleda le

Ko-le-da le

16. kottapélda. Sztoin, Vaszil 1931. 35. „Koledarszka”

17. kottapélda. Zsartiolivi pizni... 1967. 686.

18. kottapélda. Vitolinš, Jekabs 1958. 35.

$\text{♩} = 76$

19. kottapélda. Makszimov, Stepan Makszimovics 1964. 88/1.

$\text{♩} = 108$

20. kottapélda. Lach, Robert 1928. 89. „Gyermekdal”

$\text{♩} = 132$

21. kottapélda. Lach, Robert 1924. 73. „Gyermekdal”

Nun las-sen wir den Han-sen stan und singen wir die El-sen an!

22. kottapélda. Böhme, Franz Magnus 1966. 531. „Ansingelied zum Neujahr”

Mai mai jo-li mai, Pour le premier jour de mai; voi-ci le mai qui
est ve-nu Que tout le monde est réjoui. Bon bon voi-ci bon.
Voi-ci fil-les du vil-la-ge. Bon bon voi-ci bon Pour les fil-les
sans garçons. Que voulez vous nous donner Pour mett-re dans nos paniers?
Les oeufs sont bien bon, Mélen-gés avec la fa-ri-ne. Les oeufs
sont bien bons, En mettant du beurre au fond. (Tovább "patois")

23. kottapélda. Rossat, Arthur 1931. III. 86 A, 24/a

a A a a a a yi a a a

b A a a yi a a a a

c A a yi a a a a

d a a yi a a a yi a

e A - gi - os o The - os Sanc - tus De - us
A - gi - os is - chy - ros Sand - tus For - tis

24. kottapélda, a-d: Echema változatai; e: Trishagion a Liber Usualis 705. szerint (Szendrey Janka 1967. 47 és 51. nyomán) (Az utolsó sorban Sand-tus helyesen: Sanc-tus)

D.C.

25. kottapélda. Rimszkij-Korszakov, N. A. 1877. 72.

26. kottapélda. Rimszkij-Korszakov, N. A. 1877. 96.

Mennyiben viszi tovább ez az anyag a problémát? Azt mindenesetre megtudjuk belőle, hogy az 5. fokon való zárás, főleg dúrban, ritkábban moll-ban, elég általános Nyugat-Európától Mezopotámiáig és a Kaukázusig, s benne a felugrás a záró kvintre is elég szép számmal képviselt ritkaság; mégpedig akár az alapról, akár a második fokról történik. Minden jel arra mutat, hogy ez valami kezdetleges foka a hangnemfejlődésnek: a bolgárok dallamai közt sok van, de máshol is előkerül olyan kis hangkészletű dallam, amelyben ugyanilyen dalok még nem is érnek le a *do-ig*. Sok a *d-r (+m)* két-három

hangján mozgó dallam, amely közepén (*re-n*) fejeződik be; ilyenek néha alkalmilag érintik az alsó *s-t*; további fejlődés, hogy az ilyen dalok néha le is futnak a *s-ra* egy vagy két alkalommal. Ezeket még nemigen nevezhetjük dúr-kvinten végződő dallamoknak. A fejlődés korai szakaszát az is elárulja, hogy néhány közülük rítusdal, illetve gyermekjáték-dal; nemegyszer kimondottan évkezdő jókívánságról szól szövegük. Mindez közelebb hozza ezt a dallamvilágot regösénekeinkhez.

27. kottapélda. Sztravinszkij: Négy régi orosz népdal. Férfikar, 1. sz.

refr.

28. kottapélda. Pachtikos, Georgios D. 1905. 272.

Még közelebb hozza a bizánci *echema* és mindaz, amit vele kapcsolatban Szendrei Janka megállapított. Az *echema* szöveg nélkül, értelmetlen szótagokra énekelt dallamvázlat. Egy XVII. századi forrás szerint „ima”. Szendrei valószínű fejtegetései szerint ez a keleti maqam, raga, esetleg bizánci nomos értelmében veendő, vagyis hogy eredetileg olyan hangcsoport, amelynek mágikus jelentőséget is tulajdonítottak. Párhuzamba állítja vele a nagyheti akklamációt, a *Trishagiont*, amelyet máig latinul és görögül énekelnek (24/e kotta). Erről I. századi forrás állítja, hogy Kisázsziában, Palesztinában, valamint a görögök éneklék. A görög liturgiában a Sanctus szerepét tölti be, a gallikánban pedig a Gloriáét. Fontos mozzanat, hogy Bizáncban karácsonyi ünnepi alkalmon bőséget kívántak vele a császári családnak és a birodalomnak. Két kórus váltakozva adta elő, amint mai napig a román kolindákat.

Nem lehetetlen, hogy egy közel-keleti, kereszténység előtti, kultikus gyökerekből származó dallamfajta került bele a keresztény liturgiába; sőt az sincs kizárva, hogy az európai, népi rítusdaloknak egy része is ennek a keresztény szertartásos éneknek folytatója, vagy annak hatása alatt keletkezett. Nagyobb része azonban, úgy látszik, korábbi annál, és abból az ősi rétegből maradt fenn örökségképp, aminek magasabb szférába fejlődött eleme az *echema*, illetve annak esetleges közel-keleti előzménye.

Bármennyire úgy látszik tehát, hogy a magyar regösének is ennek az ősi rétegnek egyik leszármazottja, a felsorolt anyagban igazán meggyőző párhuzamot nem találunk hozzá. A dallamok mozgása a hexachordon belül, ritmusuk, felépítésük legtöbb esetben teljesen más. Még az ütempárokból építkező német dallamok is inkább a gyermekjáték-dalokra emlékeztetnek, semmint a regösénekre. A négy ütemes, vágás- vagy kánasztánc-sorok sem alakulnak ki, vagy ha nagy ritkán igen, akkor a melodika eltérő.

Nem hoznak közel a rítusfunkciók sem. Ezek elszórtan jelentkeznek; nem egy meghatározott szokáshagyományhoz alkotnak hozzátartozó, meghatározott stílust, mint nálunk. Inkább különféle rítusokkal is fennmaradt régiségek. Annyit azonban valószínűsítenek, hogy az európai népek közt fennmaradt egykori évkezdő szertartásban többször szerepelhetett a kvinten fennmaradó vagy oda felugró zárlat, talán még refrénnel is egybekötve. Nem lehetetlen, hogy a szokásrokonság mezopotámiai őseiben vagy őseiben lehettek ilyen vonások. Azonban ezt az ősi hagyományt, úgy látszik, a magyarság nagyon egyéni és eredeti alakban őrzi. Nálunk ugyanis a dallamok is sokkal határozottabb körvonalú, egyszersmind rendkívül archaikus sílust alkotnak, még olyan „elkülönült” darabjaiban is, mint a bucsui és kénosi dallam (8/A BC kotta); és ez a stílus csakis ehhez a szokáshoz kapcsolódik, de ahhoz rengeteg összefüggő variánsal, és a magyar hagyományban is teljesen egyedül áll. A szokás maga is részletekben gazdag, régies és világos értelmű; szövegéből egy hosszú, összetett rítus rajzolódik ki. Mindez egy szokásnak és hozzátartozó dallamnak egyszeri átvételére (vagy egyszeri kialakulására) mutat. Az ének azóta új szövegelemekkel bővíthetett, de a dallam, úgy látszik, lényeges változás nélkül él tovább azóta, hogy a magyarság valamikor megismerte a szokásnak fejlett formájával együtt.

A végleges következtetés előtt azonban külön kell megvizsgálnunk közvetlen szomszédainknak, a románoknak dallamait, amelyek a magyarhoz közelebbi darabok közé tartoznak, ugyanakkor valamennyi *kolinda*, tehát újévi „jókívánságokat” tartalmazó, részben keresztényesített, pogány szokás. (29–50. kottapélda.)

29. kottapélda. Drăgoi, Sabin V. 1925. 61. Ilteu (v. Arad m.) = 55, 57 ugyanonnan

30. kottapélda, Drăgoi, Sabin V. 1925. 29. Săvârşin (v. Arad m.)

31. kottapélda. Drăgoi, Sabin V. 1925. 74. Lejnic (v. Hunyad m.)

32. kottapélda. Drăgoi, Sabin V. 1925. Ilteu (v. Arad m.) 49, 50 ugyanonnan

33. kottapélda. Drăgoi, Sabin V. 1925. 24. Săvârşin (v. Arad m.)

34. kottapélda. Drăgoi, Sabin V. 1925. 283. Intorsura-Buzăului (v. Háromszék m.)

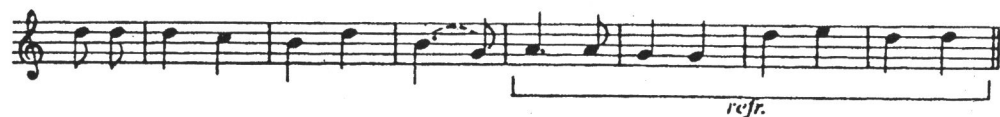
35. kottapélda. Drăgoi, Sabin V. 1925. 39. Săvârşin (v. Arad m.)

36. kottapélda. Drăgoi, Sabin V. 1925. 150. Zlaştii (v. Hunyad m.)

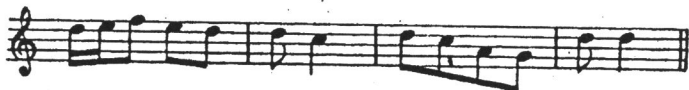
37. kottapélda. Breazul, G. 1938. 255.

38. kottapéllda. Breazul, G. 1938. 286.

39. kottapéllda. Bartók Béla 1935.* Paucineşd (v. Hunyad m.)

40. kottapéllda. Bartók Béla 1935.* Râu de Mori (v. Hunyad m.)

41. kottapéllda. Bartók Béla 1935.* 12t. Ciărbăl (v. Hunyad m.)

42. kottapéllda. Bartók Béla 1935.* 12u. Ghelar (v. Hunyad m.)

43. kottapéllda. Bartók Béla 1935.* 32. Nucşoara (v. Hunyad m.)

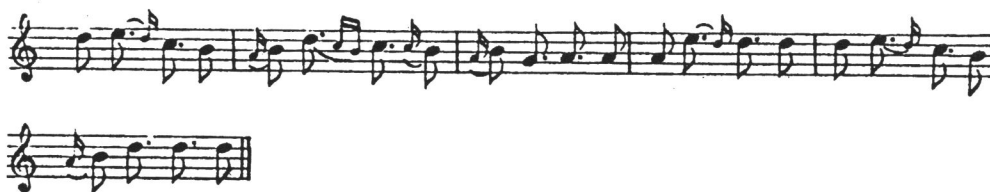
44. kottapéllda. Bartók Béla 1935.* 43. Traiaş (v. Arad m.)

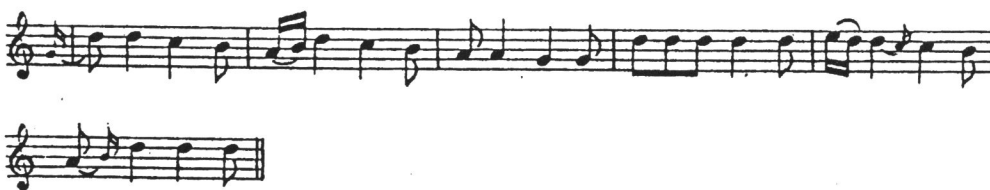
45. kottapéllda. Bartók Béla 1935.* 81j Leleşd (v. Bihar m.)

46. kottapéllda. Bartók Béla 1935.* 81a. Râu de Mori (v. Hunyad m.)

47. kottapéllda. Bartók Béla 1935.* 81b. Nucşoara (v. Hunyad m.)

48. kottapéllda. Bartók Béla 1935.* 81d. Paucineşd (v. Hunyad m.)

49. kottapéllda. Bartók Béla 1935.* 81i. Curtecăp (v. Maros-Torda m.)

50. kottapélda. Calușer, Padureți és Optați, Munténia. Gyűjtötte Martin György 1962.* (Ezekre és több hasonló Caluser- [tehát a szokásrokonsághoz tartozó] dallamra Martin György lektorom hívta fel a figyelmemet)

Itt már látunk sztychikusán ismétlődő kanásztánc-sort (29, 49. kottapélda), de a túlnyomó többség azt igazolja, hogy ez csak alkalmi variáció. Látunk felugró kvintet is (31., 38., 40. kottapélda), 2. fokról felugró befejezést is (29., 36., 43., 48. kottapélda), mollban felugró kvintet (49. kottapélda), különféleképp 5. fokra felfutó befejezést (30., 32., 35., 37., 41–42., 44–47. kottapélda), moll dallamot, nemcsak penta-, hexachordot (41–42., 49. kottapélda). Találunk különféle ritmusokat, mindenekelőtt aszimmetrikus-váltakozó giustot (37., 40., 44?, 45? kottapélda), találunk 3/8-ot, 6/8-ot, különféle 2/4-es, szabálytalan ütemszámú sorokat, 2/4-ben negyedek és nyolcadok szabályos váltakozását (41–42. kottapélda), bolgár ritmust, vagyis nyolcadok és pontozott nyolcadok váltakozását (46–47. kottapélda); s mindenekfelett mindig ismétlődő versszakokat különféle hosszúságú sorokkal; bennük a refrén helye is változó: egy részében a sorok végén van, más részében a közepén. Többször szerepel ez a középrefrén egy finom felépítésű strófatípusban, amelynek képletei a következők: ab/b_v/abv (Az aláhúzott részre esik a refrén. b_v = b-nek variált végű formája): 39–40. kottapélda; vagy ab/c/ab: 43. kottapélda; vagy abc/de/ae: 46. kottapélda; vagy ab/cd/ad: 32. Vagyis az első, refrén előtti részből és a refrénből variálják a visszatérést. A franciák számos strófabelseji refrénje és háromsoros dalára gondolva, valami mediterrán örökséget vagy közös ízlést sejtek ebben a formában. Ez mindenestre már művészileg megkomponált versszak-szerkezet, ennél regösénekeink ütempáros-motívumismételtgető felépítése a fejlődésnek egy sokkal korábbi állapotát őrzi.

Már ezekből a kiválogatott, kvinten záródó darabokból is látszik, hogy nem egységes stílusról van szó itt sem, hanem igen különféle típusokról. Fokozódik ez a sokféleség, ha az egész kolindaanyagot vesszük tekintetbe, amelynek csak kis töredéke a bemutatott 21 példa. (Megjegyzem, hogy Drăgoi feljebb föl sorolt több darabját itt már nem vettem számításba, mert ugyanabból a faluból ugyanazt a dallamot közli más szöveggel vagy más refrénnel.) Bartók 484 kolindájából 12 zárul kvinten (2,4%), Drăgoi 303 – tkp. 299 – darabjából 8 (2,8%), Breazul 300 dallamából 233 kolinda (a többi betlehemes és csillaghordó, többnyire újszerű dallam), ebből 2 tartozik ide (0,9%). Márpedig a többi különféle parlando, díszített rubato, giusto autentikus (= a záróhang fölött mozgó) vagy kisszámú plagális (záróhang körül mozgó) dallam, moll, dúr, fríg, akusztikus és sokféle más hangkészlettel. Refrénjük is sokféle, többnyire keresztény szenteket, Istent emlegető szöveg.

Igaz, némelyik dallam közel van az erdélyi (8/C. kottapélda) regösénekhez (34. és 45. kottapélda). De annak szabályos kanásztáncritmusához képest az egyik aszimmetrikus-sá toldott, a másik szimmetrikussá összevont forma; a dallam is csak a kihangzás hasonlósága miatt tűnik rokonnak. Márpedig ilyen kihangzás a kvinten való zárás miatt könnyen előáll. (NB. Korábbi tanulmányomban – 1944-ben – a jelenlegi nagy áttekintés hiányában a 45. kottapéldát az erdélyi regösének átvételének tartottam, tévesen.) Inkább az a feltűnő, hogy csak ilyen kevés a hasonlóság. Leszögezhetjük, hogy a román kolindákkal sem függ össze regösénekeink dallamvilága. Furcsa lenne, hogy egy ennyire összetett, sokféle dallamanyagból éppen ezt az elenyésző kisebbséget választotta

volna ki a magyarság, de nem is a dallamokat magukat, hanem azoknak egy hangnemi sajátosságát, s abból egységes, nagyon gazdag stílust alakított volna ki, amit kizárólag a regölésben alkalmazott volna. Márpedig népek nem hangnemeket vesznek át egymástól, hanem dallamokat. Nem is szólva ezúttal arról, hogy a stílus leggazdagabb hagyománya a Nyugat-Dunántúlra esik, ami a lehető legtávolabb van a románok lakóhelyétől.

A dallam-összehasonlítás tehát – egyelőre – éppen úgy nem oldja meg a szokás eredetének problémáját, mint az eddigi kutatások, csak tisztázza, hogy milyen eredete nem lehet. Közvetlen kapcsolatot nem tudunk kimutatni; a tág körű rokonság pedig Nyugat-Európától Bizáncon keresztül a Kaukázusig és Mezopotámiáig terjed, ebbe a területbe pedig történelmünknek mind a honfoglalás előtti része, mind az azutáni kapcsolatai elhelyezhetők.

Most kísérjük megközelíteni a kérdést a szokás és szövege felől. Legrégibbi eleme kétségtelenül a varázsló refrén: *haj regő rejtem*. Ennek töve, de valószínűleg már varázsló jelentése is uráli eredetű nyelvünkben. A „regő rejtem” valami olyasféle jelentést hordozhatott, mint „varázssal varázsolom.” Kérdés, hozzá kell-e számítani a „haj” szót is. A regösök variálásából az derül ki, hogy igen. Az olyan szövegrészek döntenek e tekintetben, mint „Regőjjünk, regőjjünk a házigazdának hat szép ökröt”, „Regőjjünk, regőjjünk ennek az Istvánnak egy szép leányt, kinek neve leszén Horvát Ilka” (MNT II. 809.), mellette „... kinek neve János. Hajgassuk, hajgassuk, de kinek hajgassuk? A Tót Marinak. Regő rejtem...” (MNT II. 859.). „Itten is mondanak egy eladó leányt, Kinek neve Janka. Hajgassuk, hajgassuk, de kinek hajgassuk? Sós Jancsinak hajgassuk” (MNT II. 860., ugyanígy 861.). Vagyis továbbképzését, a „hajgatást” ugyanolyan jelentésben használták, mint a „regő” továbbképzését, a „valakinek rególni” értelmű varázslást.

Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a moldvai „hejgetést”, ami számos vonásban a regölés édestestvére, a regölésben szereplő „hajgatás” magas hangú megfelelőjének, azonos „varázsigének” kell tartanunk. Ennek alapján, véleményem szerint, indokolatlan a TESz kételye, hogy összefügghet-e a „hej” a „haj”-jal. A néprajzi adatok arra vallanak, hogy ez a noszogató szó mindkét alakjában ugyanazzal a funkcióval bír. Sőt Diószegi véleményét is megerősíti, aki a különböző népek sámánénekeinek elemzése alapján ezt a szót és rokonnépi megfelelőit tartotta bennük az egyetlen közös elemnek, amivel a szellemet hívták, nógatták. Akkor pedig ez a „haj” is hozzájárul a regösének refrénjének ősi, varázsló szerepéhez.

Mindennek számunkra abban van a jelentősége, hogy ha itt egy ennyire ősi, varázsló kifejezéssel állunk szemben, amely a szokás egyik legfőbb eleme, lehet-e akkor föltennünk, hogy egy teljes egészében nyugatról átvett szokásba illesztettek volna egy ilyen döntő fontosságú elemet tökéletesen más hagyományból. Elképzelhető-e, hogy nem refrénestül veszik át az idegen szöveget, hanem valami mást illesztenek bele, ami azután az egész szokásnak is nevet ad: általában a *regölést*, Moldvában pedig a *hejgetést*. Szerintem ez valószínűtlen. Különösen valószínűtlen, hogy ha egy vallon-német *keresztény* szokást ismertünk meg, a „Szent István szolgáit”, abba került volna bele egy *pogány* varázsló szöveg, amit nem lehet átfogalmazni, és pogány jellege letagadhatatlan. (Az viszont könnyebben meg lehet magyarázni, hogy egy eredetileg pogány szokásba később kerülnek bele olyan keresztény refrének – a pogány mellé –, mint „Azt is megengedte Az a nagy Úristen”, „Mondjunk új örömet” (ez még pogány is lehet) és hasonlók.)

Kellett lennie már valami hasonló szokásnak a magyarság körében, aminek közép-pontjában ezek az ősi varázsszavak állottak, amikor a nyugati szokáselemeket megismertük. Mindenesetre a vogulok napéjegenlőség idején tartott évkezdő-bőségvarázsló

ünnepe lehetőséget ad arra, hogy akár az ugor korban is föltegyünk egy „regölésszerű” szokást; a mongol cam-tánc szarvas- és bika alakoskodása pedig a magyarság egyéb összetevőinél is valószínűsíti a szokás néhány alapelemét; hozhattuk ezeket már magunkkal mai hazánkba.

Viszont ugyanígy kétségtelen, hogy egy sereg egyező vonás a francia *guillanneu* és a német *Stefansknechte* szokással került a honfoglalás után, nyugati telepeseink révén a magyar hagyományba. Már ez is arra int, hogy valami fokozatos fejlődéssel, elemek gyarapodásával számoljunk ebben a szokásban. Vegyük tehát sorba a szokás és szöveg elemeit, hogy milyen néptől, milyen időből lehet származtatni.

Kezdjük az időponttal. A Szent István-napi járás, illetve kezdés és a „Szent István szolgálói” elnevezés kétségtelenül nyugati átvétel. Mindjárt tegyük azonban hozzá, hogy az időpont nemcsak az István-nap volt, hanem karácsony, illetve a karácsonytól újévig tartó idő, s a szöveg számtalan helye éppen *újévet* emleget. „Ej regő rejtem, maj neked ejtem ez új esztendőben” (MNT II. 861., hasonlóan 852. többször 854., 860.); „Eljöttünk, eljöttünk új évnek szolgálói” (MNT II. 801.); „Örvendezzünk, vigadozzunk ez új esztendőben” (MNT II. 869.). Az MNGY IV. 320. lapján a szokáshoz tartozó prózai köszöntőben olvashatjuk: „... hogy ennek a szintén elmúló esztendőnek szélvésztes tengerében elmerülni, ... a jóságos istene vezérelje át hatalmas karjain az új esztendőbe...”; 321. lapon: „A kevés hátralevő őesztendőből léptesse által az új esztendőbe”. Más szövegek viszont karácsonyt emlegetnek, ami egyúttal sok helyt a regölés kezdetének időpontja István-nap helyett. Sebestyén Gyula és Dömötör Tekla rámutatott, hogy Magyarországon a középkorban karácsonykor volt az újév.

Ez az újév azonban már világosan nem a mezopotámiai (kaukázusi?) és vogul, mongol *tavaszi* napéjegyenlőségre esik, hanem a téli napfordulóra, nyilvánvalóan az európai keresztény időszámítás következtében. Ennek megfelelően mindazok a helyek, amelyek hidegről szólnak: „Most jöttünk hideg országából, kinek a lába, kinek a füle-farka fagyott el” és hasonló, csakis honfoglalás utániak lehetnek, s minthogy a francia-német szokással időpontban is, szövegrészletekben is egyeznek, középkori átvételből kell származniuk. (Lásd a francia „Hideg szél fújja combunkat” megfelelést.) Itt jegyzem meg, hogy a litvánok *húsvéti* szokásában is panaszkodnak, hogy lábuk fázik, és még nagy utat kell tenniük (lásd Seemann, Erich 1951. 158.).

Továbbmenve a francia-német-magyar párhuzamokon, kihagyva belőle a bőségvarázslást, ami szükségszerű egyezés, a következőket kell kiemelni. 1. A teljesen keresztény szellemű német szokás hatására kerülhetek bele énekünkbe olyan részletek, mint „A ...i templom a mi házunk lehetne” stb., bár az egyezés a némettel mindössze annyi, hogy ott is megneveznek egy templomot. 2. A költögetés: „Réveillez vous, coeurs endormis”, „Si tu es dans ton lit couché, Fais y ta femme relever” – „Kelj föl, gazda, kelj föl, Szállott Isten házadra”, „Ágyban fekszik házigazda, feje fölött csatos erszény”, „Abban látánk vetve ágyat ... Kijjel fekszik jámbor gazda ... Belől fekszik gyenge hölgye ... Közzől fekszik Párizs gyermek ... Serkentgeti apját-anyját...”

Kétségtelen egyezés a „kéregetésnek” olyan fogalmazása, hogy mit adjon a gazda a köszöntőknek, s mi maradjon neki magának. „Donnez la cot'lette, Gardez le jambon” stb. „Annak fele regeseké”, „a maradjon a gazdának”, „Fele a gazdáé, fele regölőké” stb.

Kétes a párhuzam a magyar regösök különleges öltözkéivel kapcsolatban: „N'nous fait pas ici attarder, Car il fait nuit et mal marcher. Et nos souliers sont dessolés”. Egyetlen szövegünk (836.) egyezik ezzel tökéletesen: „Elszakadt a bocskorunk, tovább is kell mennünk”. Itt viszont a néprajzi párhuzam mutat kétségtelenül európai átvételre: a Gunda által felhozott élő és már kihalt adatok portugáloktól, horvátoktól a

Száva mellől, stájer és krajnai szlovénektől és németektől a hajdinaszalma-köntösre, finnugoroktól a cserfakéreg-bocskorra.

A magyar szövegekben elmaradhatatlan a legények-lányok összerögölése. Ilyen gazdagságban és világosan ennek sehol sincs párja az európai népeknél. A francia szövegek egyik helye lehetne halvány nyoma: „Votre fille ainée Est à la maison? Donnez la servante, Nous en content'rons!” (Vargyas Lajos 1957, 1962), valamint a német 22. *dallampéldában* a legény és lány nevének egymásutáni „kiéneklése”; ugyanilyen kopot-tan jelentkezik egyetlen svájci francia szövegben (23. *dallampélda*), ahol „pour les filles sans garçons” kéregetnek. De a francia szövegek gazdag bőségvarázsló-kéregető részleteihez képest ez bizony édeskevés. Úgy látszik, ebben a vonásban az európai hagyomány mindig is szegényebb lehetett.

Közös elem a „fenyegetőzés” is arra az esetre, ha nem akarnak semmit sem adni a regösöknek, illetve ha már nem is akarják beengedni őket. „Si vous n'voulez rien nous donner, Vous f'rons dommage: Nous en irons dans vos jardins, Dans vos potages”. A magyarok szövegei: „Ha nem adnak huszast, Feldöntjük a hidast” (MNGY IV. 14. sz.); a 28. sz.-ban a „macska” mondja: „Ha nem adnak szalonnát, Kibököm a gerendát”; az MNT II. 851. sz.-ban: „Ha nem adnak koronát, Elviszem a boronát”. Néha csak az „Adjon az Úristen...” kívánságot fordítják el úgy, hogy „száz ólat meg egy koszos malacot”. Legerősebb a kénosiak szövege: „ha bé nem eresztesz, azt sem bánjuk ... Kikötözünk az ajtódat ... Benn pisiltek, benn kakáltok” (MNGY IV. 318.). A francia és magyar „fenyegetés” azonban csak végső lényegében egyezik, a fogalmazásban közelebb van a magyar a Trencsényi-Waldapfel által idézett göröghöz: azok is a házban akarnak valami kárt tenni, mint a mieink, nem a veteményben. Különösen a ház gerendájának emlegetése feltűnő mindkét nép szövegében.

Teljesen egyezik a legtöbbször elhangzó formula magyarok és franciák énekében: „Si vous n'voulez rien nous donner, N'fait' point attendre”, és hivatkoznak a hidegre; „... most jöttünk hideg útról, hideg mezejéről, Elfagyott kinek keze, kinek lába, kinek füle-farka. Jaj nem tudjuk, mit csináljunk, nyomjuk e (ti. az utat, a »nyomot«, vagyis menjünk el), vagy mondjuk?” (MNT II. 820., 776–812.), „Ha biébocsát, itt maradunk, ha bié nem bocsát, tovább megyünk” (uo. 859.).

Kérdés, lehet-e jelentőséget tulajdonítani olyan „egyezésnek” mint „Les guillonnés sont arrivés”, „Hui sind de Stephansknechte”, „Megjöttek a regösök”, ami természetesen adódik a házról házra járó köszöntésből.

A felsorolt francia-német-magyar szövegegyezések kétségtelenül középkori telepeseinktől kerültek a regölésbe, minthogy hasonló funkciójú (és végső soron hasonló eredetű) szokásváltozatok találkoztak itt egymással. Ennek a francia-német-magyar „közös alkotásnak” emlékezete maradt fenn talán a bucsui szövegnek abban a részletében, ahol egymás után felsorolják az olasz vagyis neolatin, francia-vallon, német és magyar asszonyt: „Elüőbb, elüőbb az örömondó olasz asszony ablakáro, ... német asszony ablakáro, ... magyar asszony nem imigy-amúgy adja kisdéd gyermek áldomását, mondjunk ujj örömet” (MNT II. 855.).

Azonban még ezzel sem fejeződött be a szokás fejlődése. Már a kénosi szöveg *Párizsgyermeke* is nyilvánvalóan utal a XIII. században nagyon népszerű, francia eredetű Trója regény egyik hősére. Ez a főrangú körüknek irodalmi divatából csakis a „királyi mulattató” regösök közvetítésével juthatott el a népi hagyományba. Ez a nyom határozottan arra mutat, hogy a regösöknek mint királyi énekesrendnek vagy azok alsóbb, „lezüllött” rétegének valamikor komoly szerepe lehetett a regölés gyakorlásában és szövegének alakításában.

Még inkább erre utalnak a Szent István királyra és a csodaszarvas-mondára vonatkozó részletek. Itt nem figyeltek föl kutatóink olyan variánsokra, ahol a regösök magukat Szent István király *üldözött* szolgálóinak vallják: „Megjöttek, megjöttek Szent István király üldözött szolgálói” (MNT II. 783., 847. Vas m.). Paraszti regöseink végül is mit sem tudhattak olyan elképzelésekről, hogy a regösöket bizonyos énekekért „üldözték volna”. Ez a kifejezés nagyon összecseng azokkal, amelyekről már meg szoktak emlékezni: „Nem vagyunk mi rablók”, „Ne fuss, ne fuss Szent István kirájunk, Mi sem vagyunk ördögök, hanem a te szolgálád” (MNT II. 821-822.), „Ne siess, ne siess, Urunk, Szent István királ a mi halálunkra”, „Ne busujj, csodafiju szarvas, mink sem vagyunk ördögök” (MNT II. 871.), „Ne bújj, gazda, ne bújj, mink is vagyunk Szent István szolgálói” (uo. 872-874.).

Máshol már említettem (*A magyar nép zenéje*, sajtó alatt, 10. fejezet), hogy az ajtó mögött, szegen lógó csatos erszény Bellényessy Márta szerint jellemző tartozéka a középkori, paraszti házi felszerelésnek. Mindezekben tehát honfoglalás utáni művelődésünk elemeit fedezhetjük fel. S fölvethető, nem a székelyek ökörsütés-adójával kapcsolatos-e, hogy a kénosiak is „nagy rőt (= sült) ökör-ről énekelnek, a dunántúliak is „Rétt ökör, régi törvén”-t emlegetnek, a bucsui szövegben pedig (MNT II. 855.) a „magyar asszony” „kivonyatja horduo borát, ... Levágtatja magyar asszon váguo ökrit, ... Kiszetedti magyar asszony kemence cipóját...” (és így tovább).

Korábban kapcsolódhatott viszont szokásunkhoz a csodaszarvasról szóló részlet. Ha számba vesszük a regösének szarvasjelenetének változatait, két jól elkülönülő formájával találkozunk. Az egyik, az általános, pusztán csak felvillantja a csodás szarvas alakját: „Emitt keletkezik (vagy »kerekedik«) egy kis kerek pázsit, Azon legelészget csodafiju szarvas; Ezer ágabogán ezer mise-gyertya, Gyujtatlan gyulladjék, Oltatlan aludjék” – nagyjából hasonlóan szinte minden változatban, amely nem töredékes. A „keletkezés” ritkán az égben történik: „Emitt keletkezik egy fekete felhő, abban legelészen...” (MNT II. 788., 804–805.); „Amott keletkezik az égen egy pázsit” (uo. 776.). Sokkal többször van azonban a színhely *víz mellett*: „Amoda keletkezik egy sebes folyóvíz, Azt körülfogja zöld szép pázsit, Azon legeltetik...” (uo. 812–815., 837–841., 843., 845–847., 849.), illetve „Itt is keletkezik egy csodató” (uo. 848.).

Két községben, Bucsun és Dozmaton ennél többet is tudtak: valami olyan szöveget, ami a krónikákban följegyzett szarvaslegendák kivonatának látszik, amelyek viszont a pogány csodaszarvas-monda keresztény változatai. A 855. bucsui szöveg előbb egy keresztény legendaképet rajzol meg: „Amott vagyon tövis (= töves) tölfa”, amely alatt Mária ül a kiseddel és Szent Józseffel. Utána: „Amott vagyon egy *tóállás* (refr.), Azt fölveré apró sásos (refr.), arra is rászokván csodafiju szarvas (refr.). (Ha) nem vagyok esodafiju szarvas (refr.), Szarvam vagyon, ezer vagyon (refr.), Hanem vagyok Úristen követje (refr.). Ne siess, ne siess Urunk, Szent István király (refr.). Kiet versimen (= vesémen) kiet aran kereszt (refr.)”.

A más vonatkozásban töredékesebb és dallamában is kevésbé jellemző dozmati szöveg e részben teljesebb és értelmesebb. „Ahol keletkezik egy ékes nagy út, Amellett keletkezik egy *tóállás* (refr.). *Noha kimenél, uram, Szent István király vadászni-madarászni, de ha nem találnál sem vadat sem madarat, hanem csak találnál csodafiu szarvast. Ne siess, ne siess, uram, Szent István király az én halálomra. Én sem vagyok vadlövő vadad, hanem én is vagyok Az Atyaistentől hozzád követ* (refr.). *Homlokomon vagyon fölkelő fényes nap, oldalamon vagyon árdeli szép hold, jobb vesémen vannak az égi csillagok* (refr.). Szarvam vagyon, ezer vagyon, szarvam hegyin vannak százezer sövények (= szövétnék). Gyulaszlag gyulaszlag (= gyujtatlan gyulladnak), (h)oltatlan alusznak (refr.)”.

Ha elemeire bontjuk a két szöveget, a pogány eredetmondának, a szarvasüldözésnek motívumaiból is találunk bennük valamit, hasonlóképpen a későbbi keresztény szellemű formából, ami a váci egyházalapításról szól krónikáinkban (illetve homályosabban a zólyomi váralapításról Anonymusnál). A keresztény formára vall, hogy itt kivétel nélkül csodafiu-, tehát hímszarvasról van szó, nem szarvasünőről, mint az eredetmondában. Ugyancsak a keresztény legendára utal, hogy a szarvas magát Úristen követének nevezi, valamint a szarvai hegyén égő ezer „mise-gyertya”. Eltérő viszont krónikáink keresztény jelenetétől, és a pogány eredetmondával egyezik, hogy *vadászni-madarászni* megy ki Szent István király, amikor a szarvassal találkozik (ahogy a veleméri freskó is ábrázolja – valószínűleg Géza királyt és Szent László herceget). A krónikákban ugyanis harc előtt (vagy hódító előnyomulás közben) esik meg a találkozás. És mintha a makacsul visszatérő motívum: a *víz mellett, sásosban* legelésző szarvas is az egykori, a vadászokat mocsáron keresztül vezető gímszarvasra vallana. (A krónikák erdőben adják elő a jelenetet.)

Külön kell szólni a szarvas csodás jeleiről: napot, holdat hordoz a *fején*, csillagokat vagy keresztet az oldalán. A kereszt kétségtelenül utólagos keresztény elem, hasonlóképpen a szarvakon gyulladó „szövétnék”, „mise-gyertya” beállítása. Már a nap, hold és csillagok nem szerepelnek a keresztény legendában. Keleti, altáji hőseinkben viszont ezek jelzik a mitikus hősök természetfölötti, égi származását. Itt is ez a keleti hagyomány él tovább. Ugyanaz szerepel az erdélyi „Mennybevitt leány”, Júlia szép lány égi bárányán, ahol a keresztényesítés már továbbment, s szarvas helyett az Isten bárányát, a Jézus-jelképet látjuk oldalán keresztel, mint annyi középkori templomi ábrázoláson. De még nappal, holddal és csillagokkal együtt! S mindkét helyen egy további vonás is megjelenik, ami semmiképpen sem lehet keresztény motívum: „Ahol keletkezik egy ékes nagy út” – „Föl is föltekinte a magoss egekbe, Egy szép gyalogösvény hát ott jődögel le. Azon ereszködék fodor feje bárány...”

Az égről ereszkedő ösvény és a regösének ékes nagy útjának párját Pais (1948) is, Fettich is (1959) Bornemisza Péter „bájoló imádságaiban látja, tehát megint egyáltalán nem keresztény hagyományban: „... mulék regös nagy út, rajta megyen vala áldott urunk Isten, elő találá hetvenhét féle veres Csuzt...” (a „regös nagy út” mint formula még háromszor fordul elő a szövegben).

Parasztágunk körében nyilván sem a krónikák egykori írásbelisége nem hagyott nyomot, sem késői, nyomtatott kiadásuk. Ha egyezések vannak énekeik és a krónikákban fenntartott hagyományok közt, az megint csak a „regösök” alászálló és makacsul továbbélő énekeiből származhat. Különben olyan részletet is fenntartott a regösének, ami a krónikában nem szerepel: „Én sem vagyok vadlövő vadad, hanem Istentől követ”. Az azután természetes, hogy már csak a keresztényesített formák élhetnek tovább a néphagyományban; de közjük keverve még egy-egy olyan régi pogány vonás is továbbél, ami nem „kifogásolható” vallási szempontból, illetve nem kelti fel a figyelmet.

Kérdés, miért került ez a szarvaslegenda a regölésbe? Nyilván azért, mert már volt benne egy másik szarvasmotívum, ami a változatok túlnyomó nagy részében szerepel: ahol csak „bemutatják” a szarvast, illetve maga az alakoskodó mutatkozik be az éneken. Ennek kellett lenni az eredeti motívumnak a napfordulóhoz kötött szokásban; amilyen a mongol szarvasálarcos a cam-táncban. Ezt az alakoskodót nyilván a keresztény hatás irtotta ki; de a szövegből már nem tudta eltüntetni a nyomát. S az állatbőrös maszk csökevényes formái a gyűjtés idejéig fennmaradtak egyes változatokban (kifordított bunda stb. formában). Ha pedig volt a szokásban egy csodás szarvas-alakoskodó, ahhoz könnyen társulhatott a későbbi szarvasmondának bármely változata. Talán minden

szarvasmondának legrégebbi magja volt éppen a napforduló ünnepének ez a mitikus figurája.

De volt egy másik alakoskodója is az ősi, mezopotámiai ünnepnek: a bika. (A tibi-mongol szokásban együtt is szerepel a kettő.) Ez még mint alakoskodó szereplő is előkerül a magyar szokásban. Számos faluban volt egy „bika-szereplő, akinek maszkja már csak kifordított, hosszú szőrű bunda, kócszakáll és bajusz volt, de néha nyakára kötött lánccal is tartozott hozzá, amelyenél fogva vezette őt a „bikás”. (Képét közli az MNGY IV. II. táblája: „Alsó-hahóti regösök” Szerepe az volt, hogy sóért bömböljön, ugrálásával és bömbölésével ijessze a lányokat, és sok helyen ő lopkodja össze az „ajándékokat”, vagy ha megtagadták, ő végezte a különböző „rombolásokat”. Több helyen, ahol már kimaradt e szereplő, a köcsögdudát nevezték bikának, nyilván brummogó hangja miatt.

Talán ezt a bikát emlegették valaha úgy, mint még ma is a szarvast, s ezt az emlegetést helyettesítette be a „rét ökör, régi törvényt” refrén is. Vagyis mindkét alakoskodót megemlíthette a szöveg, „leírta”, legalább a szarvast biztosan leírja, s ugyanígy a többi regöst, amikor „becsiszegnek-csoszognak” szalmaköntösükben, cserfabocskorukban. Vagyis a szöveg mindent elmond, amit a nézők látnak, ami előttük történik. Valószínű, hogy a „Gyujtatlan gyulladjék, oltatlan aludjék” rész is azt mondja el, ami egykor „megtörtént” a szarvas-alakoskodó maszkjának valami kinyíló-bezáruló szerkezetével.

A két alakoskodónak nyoma sincs a nyugati játékokban. Az ökörsütésnek és lakomázásnak megvan a párja a *Stefansknechte* szokásban, de ez lehet egymástól független megfelelés is, hiszen épp ennél emlegeti a szöveg a „régitörvényt”, a bucsui ének pedig éppen ebben a vonatkozásban emlegeti fel a különbséget, hogy a magyar asszony másként ünnepli a „kisdedet”, mint az olasz és német.

Abban a vonatkozásban is teljesebb és archaikusabb a magyar hagyomány a többi európainál, hogy a hasonló szokásokban általános zajcsapás, ugrálás itt néhány változatban még világosan csak a varázsló refrént kíséri. Ilyenkor kolompolnak, verik a csörgős-lánccal botokkal a földet, és egy változatban a refrénre táncolnak is (MNGY IV. 4. és 43. sz.). A lánccal botokkal feltört földet a nép varázserejűnek tartotta, összeseperve, s búzával összekeverve egyrészt a baromfiaknak adta, hogy jó tojók legyenek, másrészt a vetőmag közé keverte, hogy bő legyen a termés.

Természetesen mindig föl lehet tenni, hogy az európai népeknél hiányzó elemeket mi jobban megőriztük. Csakhogy szomszédaink még archaikusabb hagyományából is hiányoznak ezek az elemek, s azért talán több a valószínűsége annak, hogy egy korábbi, teljesebb örökség maradványainak tekintsük őket.

Nagyon archaikusnak látszik a három madárról szóló rész is a bucsui énekben. „S ahol az égen három szép madár, Az első szép madár Az kinek az feje aranyos, Még az is úgy volna Szent Péter apostol. Keej föl hold, ne menj be; Világosiccsad magos menyországot, Ugy menny Jeruzsálembel! Második szép madár, Az kinek az tolla tollbársos, Még az is úgy volna mi urunk, Ur Isten. Keej föl ... Harmadik szép madár, Az kinek az farka főrendes, Még az is úgy volna Szent Mihály arkangyal. Keej föl ...”.

Bármennyire keresztény színezetet kapott is ez a rész a *térítő szentek* emlegetésével (ami maga is kereszténységünk legkorábbi rétegére mutat), de az égen szálló három madár képében Betlehembe szálló Uristen és két szent, miközben az eget a hold világítja meg, s a két madár közül kettő Sebestyén Gyula valószínű feltevése szerint a bagoly (toll-bársos a tolla) és a páva (farka főrendes) – mindez nem vall túlságosan keresztény képzetekre, még apokrif kereszténységre is aligha. Az archaikus fogalmazási

sajátságok is, amelyekről alább lesz szó, igen sűrűn fordulnak elő ebben a részben, ami inkább vall régi hagyományra, mint átvételre. Mégis, mivel egyelőre semmiképp sem tudom értelmezni, ezt a részt inkább kihagyom az eredetkérdés vizsgálatából.

A fogalmazás nagyon régies sajátsága a gyakori betűrim, sőt előrim – az első szótag azonossága vagy hasonlósága – és főleg a gyakran feltűnő *figura etymologica* (ugyanannak a szótónak különbözően képzett formáiból adódó ismétlés). „Az kinek az *tolla tollbársos*”, „Az kinek az *farka főrendes*”, „*tövis tölfa*” (855.); „*Fölkelő fényes nap*”, „*vadlövő vadad*” (lövő = löni való, amit lőnek, mint ahogy az *adó* és a *szántó* föld is azt jelenti, amit adnak és szántanak); „*Oldalamon vagyon árdeli szép hold*” „*Szarvam hegyin vannak Százezer szövétnék*”. Maga a *regő-rejtem* is *figura etymologica*, valamint a „*Gyujtatlan gyulladjék, oltatlan aludjék*” is; és dús alliteráció van az általános refrénformulában is: „*Rött ökör, régi törvény, haj regő-rejtem*”. Az erdélyi ének sem szűkölködik ebben: „*ködökibe köből komló*”, „*hátán hosszan sült pecsenye*”, „*Hátán által hatvan kolbász*”.

Ha most összegezni akarjuk az elemek „származásából” kialakuló képet, egy honfoglaláskor magunkkal hozott szokás európai, keresztény átfogalmazása állapítható meg, és annak állandó bővülése újabb és újabb elemekkel. A honfoglalás előtti „fejlődés” nyomonkövetését meg sem érdemes kísérelni, amíg a magyar dallam + szokás együttesnek közeli párhuzamát nem találjuk meg valahol. Mindenesetre meg lehetett benne egy, valószínűleg tavaszi napfordulóhoz kötött, évkezdő rítus, amelynek lényege a bőségaráztalás volt, és a vele szorosan összefonódó szerelmi-, termékenységvarázslás, ami legalább olyan fontos „bőség” a civilizációs fejlődés korábbi fokán, mint a természeti javaké. Ennek a szokásnak legrégebbi mitikus résztvevője – a varázslat biztosítéka? – lehetett a csodálatos szarvas, akit minden valószínűség szerint egy maszkos szereplő jelenített meg. Mellette szerepelhetett egy bika is, amely mint szereplő fenn is maradt, de a szövegben már vagy átalakult, vagy nyoma veszett.

A szokás már a honfoglalás előtt is kaphatott köszöntő-ajándékgyűjtő jelleget, amit a görögöknél látjuk, s már ekkor benne lehetett a másik „görög motívum” is, a fenyegetés, ha nem kapnak adományt. S minden bizonnyal megvolt már akkor benne az a sajátos regös dallamstílus, ami olyan határozott körvonalú dallamokkal él a magyar szokásban.

A keresztény időszámítás miatt áttolódott a szokás a téli napfordulóra. Nem szomszédaink, hanem Árpád-kori vallon és német telepeseink hasonló szokása olvadt össze az ősi pogány szokással a honfoglalás után, ennek következtében lettek a regösök Szent István szolgálói, és bővült a szöveg egy sereg olyan fordulattal és keresztény motívummal, amit a fentiekben elemeztünk. De közben a szokás gyakorlói is fejlődtek. Ezek nyilván ugyanazok voltak, akiknek legjobbjai közül kerültek ki a király mulattatói, akik kezdetben nyilván egyaránt voltak hivatásos előadói a szertartások varázsló énekeinek is, valamint a hősi epikának is. Talán erre utal a „régitörvény” és a „régitörvény szerint” nyomatékos emlegetése. Az ő közvetítésükkel lehet csak magyarázni a csodaszarvas-legenda késő Árpád-kori formáinak megjelenését, valamint a Trója regény Párizsának bekerülését a szövegbe, az „üldözés” emlegetését és a „mentegőzéseket”, sőt talán a keresztény vonások hangsúlyozását is éppen a nagy múltú hagyományosnak látszó részekben, és tőlük származhatnak a régi költészet formai sajátságai is.

Ugyanannak a kornak paraszti tárgyi emlékéit őrzik az ajtó mögött, szegen lógó csatos erszény gyakori említése.

Egy honfoglalás előtti, de már addig is bizonyára több fokozaton át fejlődött szokás s annak késő Árpád-korig tartó fejlődése, s ebben az állapotban megmerevedett formájának hosszú utóélete alakul ki tehát szemünk előtt. Egyedül arra nincs még felelet, honnan,

milyen időből származik az a dallam és az a szokásmag, ami elemzésünk alapján honfoglalás előttinek látszik. Legnagyobb valószínűséggel a Fekete-tenger partvidékén vagy a Kaukázusban lehet remélni, hogy a további kutatás fölfedezhet közelebbi megfeleléseket is; s ez majd segít tisztázni a szokás kialakulásának korábbi szakaszait is.

IRODALOM

- Amades, Joan 1951 *Folklore de Catalunya*. Barcelona
 Bartók Béla 1935 *Die Melodien der rumänischen Colinde* (Weihnachtslieder). Wien Baud-Bovy,
 Samuel 1935 *Tragudia ton Dodékanészon*. Athen
 Bäumer, Wilhelm 1883–1891 *Das katholische deutsche Kirchenlied in seinen Singweisen I–IV*. Freiburg
 im Breisgau
 Böhme, Franz Magnus 1897 *Deutsches Kinderlied und Kinderspiel*. Leipzig (2. kiad. 1924.) 1966
Altdeutsches Lieberbuch. Hildesheim
 Breazul, G. 1938 *Colinde*. București (Cartea Satului 21.)
 Canteloube, Joseph 1951 *Anthologie des chants populaires françaises I–IV*. Paris
 Celil, Cemila 1965 *K'ılamêd cime'ta K'urda – Kurdszkie narodnue peszni*. Moszkva
 Ciurlionyte, J. 1955 *Lietuviu liaudies dainos. Rinktiné, paruosé*. Vilnius
 Cornoldi, Antonio 1968 *Aude, bali e cante del Veneto con particolare riguardo al Polesine*. Padova
 Coussemaker, Admond Henri de 1861 *Drames liturgiques du Moyen Age* (Teste et musique). Paris
 Csernyecov, Valerij Nikolaevics 1959 *Nyugat-szibériai sziklarajzok*. Ethnographia LXX. 3–11.
 Davenson, Henri 1944 *Le livre des chansons ou introduction à la connaissance de la chan son populaire
 française*. Nauchâtel
 Dömötör Tekla 1959 *Regelő Monday*. Acta Ethnographica VIII. 1–25. 1964 *Naptári ünnepek – népi
 színjátás*. Budapest 1970 *Mythical Elements in Hungarian Midwinter Quête Songs*. Acta Ethno-
 graphica XIX. 119–146. 1974 *A népszokások költészete*. Budapest
 Drăgoi, Sabin V. 1925 *303 colinde*. Craiova
 Duyse, Fl. van 1903 *Het oude nederlandsche lied*. 'S-Gravenhage–Antwerpen
 E–B = Erk, Ludwig–Böhme, Franz Magnus 1893 *Deutscher Liederhort I–III*. Leipzig
 Favara, Alberto 1957 *Corpus di musiche popolari siciliana I–II*. Palermo
 Fay Shaw, Margaret 1955 *Folksongs and Folklore of South Uist*. London.
 Federowski, Michal 1958–1969 *Lud Białoruski. Materiały do etnografii slowiańskiej zgromadzone w
 latach 1877–1905*. Warszawa. Tom 5, 6, 7 (Suplement do tomu 5. i 6.)
 Ferenczi Ilona 1978 *Die Prinzipien der Einteilung und Anordnung in der Europäischen Melodiesammlung*.
 Előadás az IFMC Szisztematikai Munkacsoportjában 1978. IV. 7-én. (Kézirat)
 Fettich Nándor 1958 *A regösénekekről*. Ethnographia LXIX. 352–380.
 Gennrich, Friedrich 1927 *Rondeaux, Virelais und Balladen. Aus dem Ende des XII., dem XIII. und dem
 ersten Drittel des XIV. Jahrhunderts mit den überlieferten Melodien*. Göttingen
 Gunda Béla 1943 *Egy ősi európai ruhaféle*. Búvár IX/5. sz., 178–179.
 Hornbostel, Erich Moritz von 1922 *Phonographierte tunesiesche Melodien* (Sammelbände für Ver-
 gleichende Musikgesellschaft I.). München
 Idelsohn, Abraham Zevi 1922 *Gesänge der babylonischen Juden*. Jerusalem–Berlin–Wien
 1924 *Gesänge der jemenischen Juden*. Jerusalem–Berlin–Wien
 1932 *Die traditionellen Gesänge der süd-deutschcn Juden*. Leipzig
 Kacarova, Raina–Kacsulev, Ivan–Sztain, Elena 1962 *Narodni peszni ot szeveroiztočna B'lgarija I*. Szofija
 Kerényi György = lásd MNT II.
 Kvitka, Kliment 1922 *Ukrajinsz'ki narodni melodiji*. Kijiv
 Lach, Robert 1928 *Georgische Gesänge*. Wien–Leipzig (Gesänge russischer Kriegsgefan gener. Bd. 3.
 Kaukasusvölker. Abt. 1.)
 Lefftz, Joseph 1966–1969 *Das Volkslied im Elsass*. Paris–Freiburg (I. Erzählende und geschichtliche
 Lieder. II. Stände- und Wanderlieder aus Heimat und Fremde. III. Lieder von der Liebe, Lust und
 Leid, vom Hochzeitmachen und Eheleben.)
 Libiez, Albert 1939–1951 *Chansons populaires de l'ancien Hainaut*. Bruxelles I–V. (III.–V. arrangées
 par R. Pinon)

- Liungman, Waldemar 1938 *Traditionswanderungen Euphrat-Rhein*. Helsinki (Folklore Fellows
 Communications 118–119.)
 Mahler, Elsa 1951 *Altrussische Volkslieder aus dem Pecoryland*. Basel
 Makedonszki muzicski folklor. 1953, 1959. Szkopje. I, II.
 Makszimov, Stepan Makszimovics 1964 *Csuwasszkie narodnue peszni*. Redakcija Viktora Beljaeva.
 Moszkva.
 Manojlović, K. P. 1953 *Narodne melodije iz izstocne Srbija*. Beograd
 Matos, Manuel Garcia 1951–1960 *Cancionero popular de la Provincia de Madrid I–III*. Barcelona–
 Madrid
 MNGy = *Magyar Népköltési Gyűjtemény IV*. Regös-énekek. Szerk.: Sebestyén Gyula. Budapest 1902.
 V. A. regösök. Írta Sebestyén Gyula. Budapest 1902.
 MNT = *A Magyar Népzene Tára II*. Jeles napok. Sajtó alá rendezte Kerényi György. Budapest 1953.
 Pachtikos, Georgios D. 1905 *260 démodé hellénia aszmate*. Syllegenta kai parasémanthenta ypo –.
 Athén
 Pais Dezső 1948 *Reg. A régi magyarság szellemi életének kérdésköréből*. In: Magyar Századok. Budapest
 5–23. – Újra kiadva: A magyar ősvallás nyelvi emlékeiből. Budapest 1975. 15–33.
 Pinck, Louis é.n. „Verklingende Weisen”. *Lothringer Volkslieder*. 2. ed. Kassel I–V.
 Riedl, A.–Klier, K. M. 1957 *Lieder, Rhome und Spiele der Kinder im Burgenland*. Eisenstadt
 Rimszkij-Korszakov, Nikolaj Andreevics 1951 *Szto russzkih narodnih peszen* (1877) 2. kiadás.
 Moszkva–Leningrád
 Rossat, Arthur 1917, 1930, 1931 *Les chansons populaires recueillies dans la Suisse Romande I, II, III*.
 Bâle–Lausanne
 Sandvik, O. M. 1960, 1964 *Norske religiose folketoner I–II*. Oslo
 Sebestyén Gyula = lásd MNGy IV–V.
 Seemann, Erich 1951 *Deutsch-litauische Volksliedbeziehungen*. Jahrbuch für Volksliedforschung VIII.
 142–211.
Slovenské ľudové piesne 1950, 1952, 1956 Vol. I, II, III. Bratislava
 Stäblein, Bruno 1956 *Monumenta Monodica Medii Aevi. Bd. I. Hymnen*. Kassel–Basel
 Sušil, František 1951 *Moravské národní písně*. 4. kiadás. Praha
 Szendrei Janka 1967 *Zur Verbreitung der Regös-Melodien*. Studia Musicologica 33–53. 1974 „Szent Ist-
 ván szolgálai. Egy regös-motívum német párhuzama. Ethnographia LXXXV. 315–329.
 Szomjas-Schiffert György 1960 *Finnisch-ugrische Herkunft der ungarischen 'Regös-Gesänge'*. In: Cong-
 ressus Internationalis Fenno-Ugristarum Budapestini Habitus. Budapest, 364–396. 1963 *Die
 finnisch-ugrische Abstammung der ungarischen Regös-Gesänge und die Kalevala-Melodien*. Musik des
 Ostens, Kassel–Basel 126–156. 1967 *Kalevala, regös ének, „páva-dallam”*. Ethnographia LXXVI-
 II. 452–465.
 Sztain, Vaszil 1928 *Narodni peszni ot Timok do Vita*. Szofija 1931 *Narodni peszni ot sredna szeverna
 B'lgarija*. Szofija
 Tampere, H. 1956–1965 *Eesti rahvalaule viisidega I–V*. Tallin
 Tirén, Karl 1924 *Die lappische Volksmusik*. Aufzeichnungen von Juoikos-Melodien beiden schwedi-
 schen Lappen. Stockholm
 Trencsényi-Waldapfel Imre 1938 *Pásztori magyar Vergilius*. Budapest
 Vargyas Lajos 1944 *Román–magyar kapcsolatok a népzeneben*. In: Románok és magyarok. Budapest,
 530–584.
 1948 *Mimos-elemek a magyar betlehemesjátékban*. Antiquitas Hungarica 177–184.
 1957 *Francia párhuzam regösénekeinkhez*. Néprajzi Közlemények 1–10.
 1962 *Les analogies hongroises des chantes „Guillanneu”* Studia Musicologica 367–378.
 (sajtó alatt) *Óstörténet*. In: Magyar Zenetörténet I. Szerk.: Rajeczky Benjamin Vasziljevics,
 Miodrag 1965 *Narodne melodije Crngore*. Beograd
 Vitolinš, Jekabs 1958 *Latviesu tautas muzika I. Darba dziesmas*. Riga.
 Žganec, Vinko 1950 *Narodna popijevke Hrvatskog Zagorja I. Napjevi*. Zagreb
 Zsartiwlivi piszni rodinoo-pobutovi 1967 Uporjadkuvali: O. I. Dej, M. G. Marcsendko (tekszti), A. I.
 Gumenjuk (melodii). Kijiv